

RECENZE

GÜNTHER BUCHINGER (HRSG.), DIE GOZZOBURG. DAS HAUS DES STADTRICHTERS IN KREMS.
St. Pölten: Verein für Landeskunde von Niederösterreich – Niederösterreichisches Landesarchiv 2022,
ISBN 978-3-901234-38-5; 344 stran, četné ilustrace a plány včetně barevných

Autoři jednotlivých kapitol: Gudrun Bajc, Franz Beicht, Günther Buchinger, Gerold Eßer, Michael Grabner, Lukas Groh, Peter Kopp, Gregor Kremser, Hanna A. Liebich, Paul Mitchell, Christian Nikolaus Opitz, Doris Schön, Helga Schönfellner-Lechner, Cristoph Tinzl, Steffen Wondratschek, Andreas Zajic, Hannes Zimmermann

Kolektivní monografie, na jejímž vzniku měla lví podíl čtveřice Günther Buchinger, Paul Mitchell, Doris Schön a Helga Schönfelder-Lechner, přináší vyčerpávající vyhodnocení víceletého multidisciplinárního výzkumu významné profánní stavby z 13. století – městského paláce kremžského rychtáře Gozza. Kniha představuje další výsledek systematické snahy rakouských odborníků různého zaměření doprovodit rehabilitaci významných památek také kolektivními vědeckými monografiemi, v čemž se jim dostává podpory z různých zdrojů. Ač nejde o výstupy v impaktovaných časopisech, sotva kdo pochybuje o dlouhodobém významu takových publikací.

Historie poznávání paláce sahá do 2. poloviny 19. století, kdy byla stavba považována profesorem zdejší reálky Johannem Strobem za babenberský hrad. Na sklonku 19. století identifikoval farář Anton Kerschbaumer v domě na náměstí Hoher Markt 11 Gozzovu kapli. Rozhodující krok v rozpoznání Gozova paláce učinil až roku 1915 historik Hans Plöckinger, člen rodiny vlastníci stavbu po dvě generace. V roce 1956 začala památková obnova, přičemž byla odkryta arkádová lodžie na průčelí obráceném do náměstí. Nedlouho nato se palácem zabýval významný rakouský badatel na poli středověkého urbanismu Adalbert Klaar, který sice mylně datoval počátky stavby do 11. století, poprvé však upozornil na analogie v prostředí italských radnic. Rané datování stavby souviselo s dlouho vládnoucími představami historiků měst z různých dílčích oborů o formování raných půdorysů tzv. rostlých měst s trojúhelníkovým náměstím již kolem roku 1000, což archeologie nikde neprokázala.

Generální obnova stavby doprovázená interdisciplinárním výzkumem byla zahájena roku 2005 a ukončena o dva roky později. Dílčí práce však proběhly ještě v následujícím desetiletí a přinesly zejména objev mimořádně kvalitních fresek v kapli sv. Jana a Kateřiny.

Do výzkumu se zapojila i archeologie, ale překvapivě (vzhledem k významu památky) nejenže nemohla být alespoň bodově zjištěna celková stratifikace lokality, ale dokonce byl pouze pod archeologickým dohledem strojně vytěžen dvůr 2. Na druhé straně je třeba vyzdvihnout rozsáhlý dendrochronologický průzkum (241 vzorků s dřevinou převahou smrku a jedle), z čehož 69,3 % se podařilo datovat.

První vývojové stádium představuje dvoukřídlá, ještě románská curia Kuenringů, k níž se vážou dvě obdélné stavby kolem středního dvora a izolovaná branská věž s pozdně románskými freskami s motivem z Jonášova biblického příběhu na západě.

Největší význam má stavební fáze z 2. poloviny 13. století, kdy byl objekt sídlem městského rychtáře Gozza. Šlo o muže nejasného, nejspíše však domácího původu, který patřil k vrstvě tzv. městské ministeriality ovládající klíčové pozice v rané fázi rakouských měst. K proměně rychtářství ve vysloveně městský úřad došlo v Dolním Rakousku až v poslední třetině 13. a na počátku 14. století. Gozzův vzestup byl spjat s mocenskými změnami po vymření Babenberků, zejména s nástupem Přemysla Otakara II., jehož pád přečkal bez úhony; rychtářství se vzdal patrně v 1. polovině 80. let 13. století a dožil patrně v klášteře Zwettl po roce 1288. Úřad nezastával zcela souvisle, občas ho drželi jeho příbuzní. Dům v Kremži zakoupil či pronajal roku 1248. V 50. letech 13. století zahájil jeho přestavbu, v rámci jejíž první etapy vyniká jednopatrová sálová stavba s arkádovou lodžii v přízemí při náměstí Hoher Markt, která se dochovala téměř v úplnosti. Tento stavební útvar má řadu analogií v městských severoitalských palácích, zejména pak ve formě s jednolodním víceosým portikem. V patře se nacházel plochostropý sál dendrochronologicky datovaný do 50. let 13. století. Rané gotice s analogiemi v dolnorakouských kláštorech odpovídají i kamenické články. Z našeho prostředí lze připomenout skromnější lodžii (trojice arkád do náměstí) výstavného městského domu čp. 1198 na Masarykovo náměstí v Jihlavě (Samek 1999, 74).

V sále se z větší části dochovala i soudobá fresková znaková výzdoba, mj. jsou zastoupeny znaky království českého, markrabství moravského, pánů z Trnavy, z Fulštejna, ze Švamberka (?), a Bruna ze Šaumburka. Znak s motivem černého hřebene pod černým a červeným a zlatým pruhem přírkli Helga Schönfellner-Lechner a Günther Buchinger pánům z Boskovic. Podobný motiv, ovšem ve stříbrné barvě hřebene v červeném poli, však lze beze vší pochyby spojit až s pravděpodobnými staviteli boskovického hradu, bratry Archlébem a Oldřichem doloženými až na samém sklonku 13. století. Nelze dokázat, že šlechtici píšící se po Boskovicích v prvních dvou třetinách 13. století, byli ze stejného rodu, resp. používali též znak. Je pravděpodobné, že Jimram z Boskovic vynořující se z anonymity roku 1222 byl totožný s Jimramem z Medlova, předkem pánů z Pernštejna (Mlateček 2022, 49–53). Je zarážející, že autoři analýzy příslušné znakové galerie se ani nepokusili o základní rešerši týkající se počátků rodu erbu hřebene.

Gozzovo obydlí se nacházelo v traktu spojujícím na východní straně sálovou stavbu se zadním románským jádrem. Na východním okraji areálu byla vybudována kaple sv. Jana a Kateřiny, slohově náležející přelomu rané a vrcholné gotiky. Z kaple se dobře dochoval drobný vysunutý chór a řada dalších detailů v lodi, zejména jde o sedile pod slepými arkádami po obvodu. Předpokládá se sklenutí žebrovou klenbou vycházející z přízedních pilířů na centrální svorník, k čemuž je snesena řada analogií. Podlahu kryly keramické dlaždice s reliéfní výzdobou se specifickými, především zvířecími motivy; bylo rozlišeno 18 specifických typů „Gozzoburg“; 11 typů má analogie v dolnorakouském klášteře v Altenburku. Hlavním motiv freskové výmalby představuje legenda o sv. Kateřině.

Kolem roku 1270 byl v zadní části areálu postaven nový, podélně orientovaný dvoupatrový palác s věžovi-

tu nástavbou na východní straně. Celkem byl členěn na čtyři místnosti a vybaven zděným záchodovým rizalitem. Pozornost si zaslouží kompletně dochované soudobé dveře z železných destiček, uložené v městském muzeu. Ze sídlištní vrstvy v přízemí se podařilo získat soubor typické dolnorakouské keramiky reprezentované zlomky přehnutých okrajů hrnců, plochých pokliček a jedním fragmentem pokličky duté-kónické. Kolekci je kladena do poslední třetiny 13. století, čemuž neodporuje nález feniku Rudolfa I. (1276–1282). Předmětná keramika by z typologicko-morfologického hlediska mohla být i mladší. Tehdy byla zbořena severnější románská budova a nahrazena užší novostavbou.

Co se týče vývojové etapy z poslední třetiny 13. století, k mimořádným objevům patří fragmenty freskové výzdoby v prvním patře věže. Výmalba, jejíž některé části dosud nebyly odkryty, se dochovala v plné barevnosti. Zatímco spodní úroveň výzdoby měla charakter rostlinné dekorace, v horní úrovni, zčásti poškozené renesanční klenbou, bylo možné rozpoznat vysoce kvalitně provedený cyklus maleb s dominantním motivem zápasu římského císaře s Antikristem. Najdeme zde i motiv Deesis, proroka Eliáše, průvodu Požehnaných nebo pekla. Zatímco Gertrud Blaschitz v řadě studií spojila výmalbu ještě s dobou Přemysla Otakara II., přičemž v bitevní scéně shledává odraz snahy tohoto krále dosáhnout na římskoněmecký trůn, autor příslušné stati v recenzované monografii, Christian Nikolaus Opitz, datuje fresky až do doby po Přemyslově smrti, kdy se politická situace v rakouských zemích zcela změnila (s. 214 s příslušnými citacemi). Opitz považuje tyto fresky i výmalbu kaple za dílo jedné dílny, přičemž lze uvažovat o souvislosti se skriptorem kremžských domínkáňů (tzv. Kremžská bible z let 1280–1290). Místnost patrně sloužila reprezentativním účelům, setkáním kremžských meliores v pozdní fázi Gozzova aktivního života.

Stavba zadního paláce se spojuje s rozšířením samosprávných orgánů rozvíjejícího se města, přičemž Gozzo sám byl v letech 1280–1282 rychtářem. Jeho sídlo nabylo nyní výrazně reprezentativního rázu, což se odrazilo ve zmínce ve známé Rýmované kronice tak řečeného Otakara z roku 1298. Zastavěnou plochou 1800 m² je srovnatelné s paláci předních vídeňských rodin 13. století, např. Haimonů (1900 m²).

Asi mezi lety 1330–1350 se objekt dostal do zeměpanských rukou, přičemž se stal městským „hradem“. Snad bychom měli hovořit spíše o paláci, neboť fortifikační prvky byly silně potlačeny, resp. směrem do města v podstatě neexistovaly. Následovaly další dílčí zásahy a úpravy. Již kolem roku 1360 byla před kapli dočasně vložena obdélná budova. Výraznější úpravy a dostavby proběhly v pozdním 15. století, kde je zde opakovaně doložen pobyt císaře Fridericha III. Ve východní části byla vestavěna kruhová schodišťová věž, na západě vybudován nový trakt s jídelnou nad kuchyní v sousedství. Dále byly upraveny některé komunikační koridory, vložena řada nových portálů a oken. Ve freskové výzdobě se opět objevují erby.

Pozdně gotická etapa byla poslední, která sledovala vývojovou linii elitního sídla. Jeho prodej městu Krems Maxmiliánem I. roku 1503 přinesl zpočátku jen mírnou degradaci rozdělením na dva obytné měšťanské domy. S touto etapou souvisejí dochované historické krovky. Zá-

padní část (Margarethenstraße 14) upravil po roce 1506 jako své sídlo městský rychtář a radní Michael Polt, který nechal v prvním patře vybudovat kolem dvora arkádový ochoz. Obdobně vložil o něco později dva nové trakty kolem východního dvora domu nyní Hohe Markt 11 Christoph Pichler. Stavební zásahy pokračovaly i v dalších stáletích. Nejhorší dopad měla přestavba domu Hoher Markt 11 za účelem nájemního bydlení po roce 1824, kdy vestavbou příček a přepatrováním včetně kaple došlo k rozsáhlému poškození kamenických prvků.

Po přestavbě v letech 2005–2019 v někdejší komplexu středověkých budov sídlí spolkový památkový úřad, detašované pracoviště pro Dolní Rakousko. Část má pronajatou Vyšší odborná škola, v přízemí se nachází restaurace. Znakový sál slouží kulturním a přednáškovým akcím.

Kniha je vybavena analytickými plány a trojrozměrnými hmotovými rekonstrukcemi jednotlivých fází. Po-

známkový aparát sice dodržuje přírodovědný princip s náležitým soupisem použité literatury, avšak odkazy jsou umístěny pod čarou a nenarušují plynulé čtení textu. Práce představuje významný přínos rakouského stavebněhistorického a uměleckohistorického bádání k poznání špičkové profánní architektury vrcholného středověku ve střední Evropě.

Rudolf Procházka

LITERATURA

- Mlateček, K.* 2022: Šlechtické rody pánů z Boskovic a pánů z Kunštátu, in: M. Ott – M. Malachová – R. Malach eds., *Boskovice 1222–2022*, Boskovice, s. 49–64.
Samek, B. 1999: *Umělecké památky Moravy a Slezska 2*, J–N. Brno.